

І. Л. ЛИПА НА СЛУЖБІ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В ОДЕСІ (1917 – 1918 РР.)

Однією із недостатньо вивчених на сьогодні постатей діячів українського руху є Іван Львович Липа (1865 – 1923 рр.) – письменник, публіцист, лікар, громадський та політичний діяч. Його життя і діяльність пов'язані із багатьма регіонами України: Кримом, Харківщиною, Полтавщиною, Одещиною та Львівщиною. У Харкові він долучився до створення першої таємної політичної організації самостійницького напрямку “Братерства Тарасівців”, але розгром поліцією цього товариства загальмував державотворчу діяльність І. Липи. З новим розмахом діяч взяв участь у роботі української громади в Одесі упродовж 1902 – 1918 рр. За його участі в південноукраїнському місті з'явилися товариства “Просвіта”, “Український клуб” та “Українська Хата”.

В Одесі І. Липа зустрів початок революційних змагань 1917 – 1921 рр. і вперше потрапив на державну службу як чиновник, адже до того працював лікарем для бідних. Мета цієї розвідки – з'ясувати як зумів розкрити себе І. Липа за неповних два роки роботи на чиновницьких посадах в Одесі. Цей аспект діяльності І. Липи частково висвітлені у працях О. Шишка¹, А. Мисечка², К. Васильєва³, а також дослідженнях, що присвячені наближеним до І. Липи постатям: І. Луценку, В. Чехівському, С. Комірному та ін.

Одеському товариству “Українська Хата” судилося бути не лише культурницькою організацією, адже проіснувавши до початку революційних подій 1917 р. вона набула політичного значення. У цьому аспекті дана організація має дещо схожу долю із київським клубом “Родина”, в якому 4 березня 1917 р. було створено Українську Центральну раду (УЦР) – головний осередок української революції. Ще у лютому 1917 р. членами товариства “Українська Хата” та інших інституцій було створено Одеський український керівничий комітет (за тодішньою орфографією – керовничий). Його очолювали найближчі соратники І. Липи: С. Шелухін, І. Луценко та В. Чехівський⁴. Завданням цієї організації було згуртування українців в умовах революції. У той же час в Одесі діяли комітети інших національних меншин⁵. Протидіяли новим і старим політичним утворенням більшовицькі робітничо-солдатські ради.

Український керівничий комітет займався агітаційно-просвітницькою діяльністю. Його учасниками було видано близько ста тисяч відозв та розпочато видання тижневика українською мовою. Крім того, члени комітету брали участь у Всеукраїнському національному конгресі в квітні 1917 р. і долучилися до організації Херсонського губернського українського з'їзду у червні 1917 р.⁶ Потрапив до керівничого комітету і І. Липа. Автор спогадів про нього І. Гаврилюк стверджує, що саме “тарасівцю” належить ініціатива щодо переміщення пам'ятника імператриці Катерині II, яку він оприлюднив на одному із засідань комітету⁷.

Одеський керівничий комітет визнавав Петроградський тимчасовий уряд і УЦР у Києві. Ставши ланкою, що поєднувала центральні уряди і місцеву громаду, він перетворився на Губерніальну раду, яку очолив В. Чехівський. Одеса стала частиною

нових політичних реалій, а отже, потребувала власних представників в УЦР. Кілька разів делегатом до Києва від одеської громади обирався І. Липа. Проте він залишався в Одесі, вважаючи, що його місце на Півдні України⁸. Крім того, очевидно, він не хотів покидати родину та місце праці в умовах революційних негараздів.

Одним із напрямів роботи членів керівничого комітету стала організація україномовного видавництва. І. Липа був чи не найактивнішим втілювачем цієї ініціативи. Певною мірою саме завдяки його старанням було обрано редакційний комітет на чолі з М. Мурським⁹. Результатом стала поява україномовної газети “Українське слово” наприкінці березня 1917 р. І. Липа подав близько десятка статей до цього видання, яке стало популярним серед одеситів. Як свідчив І. Гаврилюк, “...в цьому часописі І. Липа працював надзвичайно інтенсивно. Він один давав ледве не стільки матеріалу, скільки ми останні всі разом...”¹⁰.

Революція 1917 р. супроводжувалася політичною боротьбою різних прошарків суспільства за власні представництва у нових органах влади. Серед нових посад, що з’явилися внаслідок революційних змін, були народні комісари, які очолювали райони, міста та різноманітні галузі управління. 11 листопада, після проголошення III Універсалу УЦР, яким проголошено Українську народну республіку (УНР), комісаром Одеси затверджено В. Чехівського¹¹. Оскільки вже з грудня 1917 р. почалася радянсько-українська війна, яка виявилася програшною для УНР, він обіймав цю посаду до захоплення міста більшовиками.

Працюючи лікарем для бідних в Одесі протягом п’яти років, І. Липа мав значну підтримку з боку місцевих робітників. Завдяки цьому він зайняв вагому адміністративну посаду в Одесі – став комісаром Михайлівського району міста¹². По-суті, став представником робітництва району міста, в якому проживав. У цей же час він разом із однопдумцями переймався питанням виборів до Одеської Думи¹³. Повноваження І. Липи, як комісара району, було припинено вже більшовиками, котрі захопили Одесу у січні 1918 р. Одеські українці з боями зустріли більшовицькі загони. Активний спротив чинила “Одеська Січ”, одним з членів якої був син Івана Львовича Юрій¹⁴.

Більшовики протрималися в Одесі до весни 1918 р., поки умови Брест-Литовської мирної угоди не змусили їх покинути українські землі. За умовами цієї угоди та попередніми домовленостями між УНР і Центральними державами, українські території мали бути зайняті німецько-австрійськими військами для встановлення порядку. Окупація, зважаючи на потужність більшовицьких загонів, була вигідною обом сторонам. За спогадом І. Липи, в Одесі перед відступом більшовиків очікували наступу румун¹⁵. Проте місто зайняли німецькі військові частини, які згодом були змінені австро-угорськими.

Із поверненням УЦР до Києва почалося відновлення місцевих українських адміністративних установ. В. Чехівський, за твердженням дослідників Т. Вінцковського та А. Мисечка, також повернувся до посади комісара міста, на якій перебував з 14 до 18 березня 1918 р.¹⁶. Зважаючи на виявлений ентузіазм в галузях просвітництва та релігії, комісара було призначено урядом на посаду директора департаменту віросповідань при Міністерстві внутрішніх справ (МВС) УНР. Місце комісара Одеси стало вакантним на певний час. Спочатку на цю посаду було призначено відомого педагога А. Роццахівського. Проте його не було на той час в Одесі, тому місце отримав лікар І. Липа¹⁷.

Обставини обрання “тарасівця” на зазначену посаду частково висвітлює його лист до тодішнього міністра судових справ УНР С. Шелухіна. 29 березня (за старим сти-

лем) І. Липа повідомляв своєму давньому товаришу, що його було обрано українською національною радою, яка утворилася після відходу більшовиків¹⁸. Рада змушена була це зробити, адже призначений А. Рошаківський був відсутній у місті. Тому І. Липа через два тижні після свого обрання просив С. Шелухіна посприяти його офіційному затвердженню на посаді, адже А. Рошаківського вже було призначено комісаром освіти Херсонської губернії. Крім того, на думку І. Липи, конкурентів на посаду комісара в нього на той час не було¹⁹.

Затвердження керівництвом УНР І. Липи було необхідним, бо відсутність достатнього досвіду адміністративної роботи викликала незадоволення його кандидатурою з боку одеського муніципалітету²⁰. Результатом його прохання став офіційний наказ про призначення І. Липи комісаром міста Одеси від 8 квітня 1918 р.²¹. Комісар міста мав бути підвітним головному крайовому комісару С. Комірному. До повноважень останнього входив нагляд за Херсонською, Таврійською та Катеринославською губерніями²².

Повноваження комісара міста багато в чому були схожими на функції градоначальника, до яких додавалися завдання урядового комісара. Зокрема, він здійснював нагляд за діяльністю місцевих урядових закладів, казначейства, державного банку, біржі, міщанської ремісничої та міської управ²³. Також до повноважень комісара входило впорядкування місцевих притулків колишніх іменних відомств, справи біженців, питання демобілізації, виїзду з міста, надання дозволів на носіння зброї, цінова політика тощо²⁴. Канцелярія українського комісара Одеси знаходилася у будівлі колишнього градоначальства на вулиці Грецькій, 9.

Із початку виконання функцій комісара міста І. Липа мав помічника, який працював у канцелярії градоначальства ще з імперських часів. Ним був єврей за походженням на прізвище Ройтман, який за свою політичну діяльність в складі партії “есерів” устиг побувати на засланні²⁵. Від цього, очевидно, досвідченого чиновника І. Липа перейняв досвід міського справочинства. Невідомо наскільки “тепло” прийняли нового комісара у канцелярії колишнього градоначальства, та, за свідченням І. Гаврилюка, І. Липа “...бідкався, що серед них (чиновників – І. С.) так мало українців...”²⁶. Згодом помічником І. Липи офіційно призначено М. Звенигородського.

Ознайомившись із станом речей, Іван Львович з кінця березня почав публікувати власні розпорядження в одеській пресі. Одне з перших стосувалося іноземних підданих, чие громадянство стосувалося Четвертного блоку. В розпорядженні вказувалося, що їхні паспорти, які були раніше відібрані, будуть їм повернені²⁷. З метою впорядкування власних комерційних чи інших справ на той час значна кількість громадян намагалася потрапити до Києва. Це створювало незручності як на залізниці, так і в самій столиці. Комісар І. Липа зобов’язав мешканців Одеси отримувати дозволи на поїздку до Києва в його канцелярії. Приватним особам дозволи на перебування в столиці видавалися на термін не більше 14 днів²⁸.

Внаслідок війни та революційних подій у громадян зосередилося багато незареєстрованої зброї. Тому комісар і його канцелярія взялися за дорученням МВС УНР упорядкувати списки власників зброї. Для цього було встановлено порядок заміни старих дозволів та видавання нових²⁹. У тому ж річищі, задля налагодження мирного життя, комісар видав указ про заборону власникам квартир та будинків виселяти осіб, які в них проживають. Винятки мали становити виселенні в судовому порядку³⁰.

У фінансовій галузі комісар намагався запобігти спекуляції при обміні австрійської крони на українську гривню. І. Липа зобов’язав міщан приймати

крону за курсом 50 копійок. Порушення мали каратися в адміністративному порядку³¹. Крім того, багато проблем в Одесі було пов'язано зі сферою розваг. На прибуток від закладів “видовищ та звеселянь”, до яких можна зарахувати кіно, театри, цирку тощо, з ініціативи комісара фінансових справ Одеси І. Липа запровадив тимчасовий податок³². Аби запобігти нечесним виграшам в азартних іграх, зокрема лото, комісар опублікував у пресі правила, за якими ця гра мала провадитися в одеських клубах³³. Певно багато питань до канцелярії комісара виникало у громадян міста стосовно земельних ділянок. Адже І. Липа опублікував вказівку, що з приводу земельних питань слід звертатися до спеціального міського земельного комітету³⁴.

Не забув І. Липа про підтримку українського друкованого слова. Всі підзвітні йому державні інституції він зобов'язав надіслати свої адреси до редакції “Вістника Ради Народних Міністрів УНР”, аби часопис регулярно до них надходив³⁵. Поряд із цим І. Липа видав указ, що стосувався цін на україномовні книжки. Комісар заборонив спекулювати на українських книжках “...позаяк [це] дуже перешкоджає бажанню нині ознайомити громадян з українськими підручниками і літературою...”³⁶.

З 14 квітня 1918 р. МВС розпочало слідство щодо діяльності частини посадових осіб, мета якого полягала у виявленні недоліків системи влади³⁷. За день до цього за викликом уряду УНР І. Липа виїхав до Києва, тимчасово передавши свої повноваження М. Звенигородському³⁸. Обставини цієї поїздки залишаються невідомими, але з упевненістю можна стверджувати, що одним із її аспектів була перевірка компетентності І. Липи задля продовження виконання функцій комісара Одеси. Очевидно, що він її успішно пройшов, адже вже 20 квітня повернувся до Одеси і приступив до виконання своїх обов'язків³⁹. Подібну поїздку до Києва І. Липа здійснив також в середині травня. Вже 16 квітня міністр внутрішніх справ УНР М. Ткаченко повторно призначив І. Липу комісаром Одеси, про що 28 квітня С. Комірний інформував одеського міського голову В. Богуцького⁴⁰.

Одеса, яка ще з ХІХ ст. славилася кримінальними історіями, потребувала задля налагодження життя громадян реорганізації органів правопорядку. Шляхи реформ не були чітко визначені урядом УНР, навіть питання підзвітності міліції не було розв'язане. Один із проектів полягав у поєднанні керівництва міліцією з у руках муніципалітету і комісара міста як представника МВС⁴¹. Це питання обговорювалося і в Одеській міській думі⁴². Готуючись прийняти керівництво міліцією, І. Липа відзначав, що буде сприяти українізації органу внутрішньої безпеки: “...Для цього будуть введені курси української мови і всі чини повинні знати українську мову...”⁴³. Проте справа розв'язалася на користь Головного крайового комісара, якому з 2 травня 1918 р. став підзвітний очільник одеської міліції М. Супруненко⁴⁴.

Головною особливістю періоду, пов'язаного з перебуванням І. Липи на посаді комісара Одеси, була окупація України австро-угорськими і німецькими військами. Своє ставлення до “союзників” УНР “тарасівець” виявив у публіцистичній статті, яку оприлюднив під псевдонімом під час перебування на посаді комісара Одеси. У ній І. Липа схвально відгукнувся про наказ керівника окупаційними військами генерала Г. фон Ейхорна, в якому той пообіцяв сувору розправу у відповідь на будь-яке порушення громадського спокою⁴⁵. Він із заздрістю відзначав, що в Україні не було таких рішучих політиків і такої злагодженості, яку виявляли німці. Тому І. Липа висловлював сподівання, що приклад генерала Г. фон Ейхорна може вказати українським політикам “...якою повинна бути тверда державна рука...”⁴⁶.

Не забував І. Липа за управлінськими функціями про робітничий прошарок населення. Свідченням цього стала його позиція щодо проведення свята Першого травня в південному місті. Внаслідок того, що робітниче свято співпало із страсною середию, ходили чутки, що національний уряд не святкуватиме пролетарського свята. На це тодішній комісар міста, який майже десять років прожив у робітничому передмісті Одеси, заявив, що подібні розмови – провокація і контрреволюція⁴⁷.

Керівництво УНР не влаштувало австро-німецькі окупаційні сили, бо не могло виконувати потрібні їм завдання і не мало достатнього авторитету серед населення. За сприяння окупаційної адміністрації 29 квітня 1918 р. на з'їзді хліборобів було проголошено гетьманом Павла Скоропадського і проголошено Українську Державу. Цей державний переворот започаткував на території українських земель політичний устрій, багато в чому схожий на конституційну монархію⁴⁸.

Невідомо як саме ставився І. Липа до ідеї монархії в Україні і чи усвідомлював деструктивну роль “союзників” у цьому періоді державотворення. Будучи чиновником від УЦР, він не сперечався із керівництвом, як це робив один із найближчих його товаришів І. Луценко⁴⁹. І. Липа підтримував і автономістські переконання очільників УЦР та він аж ніяк не прагнув до співживання українців із росіянами в одній державі. Тож однією із пояснень такого “угодовства” можна вважати розуміння діячем того, що треба не словом, а ділом рухатись до українізації, як це було помітно у питанні міліції. В період революції І. Липа не приховував самостійницьких поглядів, але намагався їх узгодити із настроями влади у Києві. Навряд чи причиною цього був страх перед якимось “ярликом”, або цькуванням з боку соціалістично налаштованої влади, як це було із М. Міхновським. Скоріше за все, І. Липа дотримувався чіткого розрахунку, що ідея цілковитої самостійності сама вийде назовні без гучних заяв.

Внаслідок державного перевороту, здійсненого П. Скоропадським, інституції УНР на певний час опинилися у невизначеному стані. Зрозуміло, що І. Липа не мав можливості продовжувати діяльність на посаді комісара міста. Спочатку було звільнено з посади крайового комісара С. Комірного, а далі наказом гетьмана отаманом Одеси призначено В. Мустафіна⁵⁰. Повноваження міського отамана були значно ширшими, порівняно із комісарськими.

Позбувшись посади комісара, І. Липа з 22 травня за наказом отамана В. Мустафіна набув повноважень виконувача обов'язків (в. о.) лікарського інспектора Одеси⁵¹. Відомство, яке очолив І. Липа, знаходилося на вулиці Грецькій, 5⁵². На цій посаді він відзначився, насамперед, регулюванням аптечної справи. Адже в умовах революційних переворотів потреба в ліках була чималою, чим користувалися підприємці, встановлюючи власні ціни. І. Липа, піднявши це питання в міській управі, домігся встановлення певних цінових рамок для аптекарів і карної відповідальності за їх порушення⁵³.

Крім того, аптекарі мали звітувати перед лікарським інспектором щодо продажу отруйних речовин за 1916 – 1918 рр.⁵⁴. Ще одним кроком для впорядкування даної галузі стала заява керівника лікарської управи про необхідність подачі спеціальних документів особами, які збиралися відкривати нові аптеки. Поряд з цим, із метою запобігання епідемії холери в місті, в.о. лікарського інспектора закликав повідомляти про всі схожі захворювання до Санітарного Бюро. Переховування подібної інформації мало каратися притягненням до судової відповідальності⁵⁵.

Також у період Гетьманату І. Липа займався власним видавництвом “Народний Стяг” та долучився до роботи у місцевому часописі “Вістник Одеси”. В одному із серпневих номерів цього часопису І. Липа зазначений як його головний редактор⁵⁶.

Надалі “Вістник Одеси” редагував Юрій Липа. Він на цей час навчався на юридичному факультеті одеського Новоросійського університету. Про вступ сина до цього навчального закладу “тарасівець” особисто надіслав клопотання на ім’я ректора⁵⁷. Крім того, в період Гетьманату І. Липа опікувався справами заарештованих побратимів, серед яких були І. Луценко та І. Гаврилюк. Також він долучався до спільних дій одеситів щодо сприяння у видавничій справі. Завдяки цьому, влітку 1918 р. він увійшов до делегації, що їздила до Києва з метою залучення державних коштів до одеських видань⁵⁸.

Таким чином з початком революційних подій І. Липа став однією з ключових фігур державотворення на півдні України. За понад два місяці перебування на посаді комісара міста він зважено і професійно виконував свої функції. Під його керівництвом Одеса мала поступово перейти до мирного життя та стати якісною складовою УНР, задля чого він зробив десятки досить вдалих розпоряджень. Але одеситам оцінити його працю не довелося, оскільки місто ще багато разів переходило з рук у руки після врядування І. Липи.

¹ Шишко О. Іван Липа – комісар міста Одеси (за матеріалами періодичних видань) / О. Шишко // Шості Липівські читання. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Укр. Вид. спілка ім. Ю. Липи, 2012. – С. 157–163.

² Мисечко А. Іван Липа – двічі міністр // Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917 – 1920 рр.: Монографія / Вінцовський Т., Музичко О., Хмарський В. та ін. – Одеса: ТЕС, 2011. – С. 89–103.

³ Васильев К. И. Л. Липа и его участие в событиях 1917 – 1920 гг / К. Васильев // Матеріали науково-теоретичної конференції “Революція 1917 – 1920 рр. у контексті історичних фактів і сучасних підходів”, 5.11.1998. – Суми, 1998. – С. 62–66.

⁴ Вінцовський Т. Участь населення Херсонської губернії в організації та діяльності місцевих органів влади і управління Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): Дис. канд. іст. наук. – О., 1999. – С. 44.

⁵ Шишко О. Одеська Радянська республіка: від узурпації влади до її краху / О. Шишко // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. праць III Міжнар. наук. конф., 15 – 16 квіт. 2011 р., Одеса / [відп. ред. М. Михайлуца]. – О.: ВМВ, 2011. – С. 171.

⁶ Гриценко А. Одеський український керівничий комітет [Електронний ресурс] / А. Гриценко // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України]. – К.: В-во “Наукова думка”, 2010. – 728 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Odeskyj_ukrainsky

⁷ Гаврилюк І. Незабутній. Пам’яті І. Липи / І. Гаврилюк. – Одеса; Каліш, 1926. – С. 27–28.

⁸ Липа І. Як я пішов у революцію / І. Липа // Дніпро. – 1923. – С. 96.

⁹ Гаврилюк І. Незабутній... – С. 31.

¹⁰ Гаврилюк І. Незабутній... – С. 32.

¹¹ Вінцовський Т. Володимир Чехівський у лещатах політики та ідеології / Т. Вінцовський, А. Мисечко // Чорноморська хвиля... – С. 41.

¹² Гаврилюк І. Незабутній... – С. 24.

¹³ Дружкова І. Одеська міська дума 1917 р.: вибори та склад / І. Дружкова // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: історія. – Вип. 3. – Одеса, 2004. – С. 26.

¹⁴ Липа Ю. Одеська Січ / Ю. Липа // За Державність. – Калуж, 1935. – № 5. – С. 32–34.

¹⁵ Липа І. Як я пішов у революцію... – С. 96.

¹⁶ Вінцовський Т. Володимир Чехівський у лещатах політики та ідеології / Т. Вінцовський, А. Мисечко // Чорноморська хвиля... – С. 49.

- ¹⁷ Шишко О. Іван Липа – комісар міста Одеси (за матеріалами періодичних видань) / О. Шишко // Шості Липівські читання. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Укр. Вид. спілка ім. Ю. Липи, 2012. – С. 157.
- ¹⁸ Лист І. Липи до С. Шелухіна 29.03.1918 // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. XI. – Спр. 1080. – Арк. 1.
- ¹⁹ Лист І. Липи до С. Шелухіна 29.03.1918 // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. XI. – Спр. 1080. – Арк. 1.
- ²⁰ Вінцковський Т. Участь населення Херсонської губернії в організації та діяльності місцевих органів влади і управління Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)... – С. 135.
- ²¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2015. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 75.
- ²² Вінцковський Т. Семен Комірний: Доля одного комісара... – С. 187.
- ²³ Вінцковський Т. Участь населення Херсонської губернії в організації та діяльності місцевих органів влади і управління Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)... – С. 146.
- ²⁴ Шишко О. Іван Липа – комісар міста Одеси... – С. 158.
- ²⁵ Лист І. Липи до С. Шелухіна 29.03.1918 // ІР НБУВ. – Ф. XI. – Спр. 1080. – Арк. 1.
- ²⁶ Гаврилюк І. Незабутній... – С. 32.
- ²⁷ Ведомости Одесского градоначальства. – 1918. – 22 (9) березня.
- ²⁸ Ведомости Одесского градоначальства. – 1918. – 22 (9) березня.
- ²⁹ Ведомости Одесского градоначальства. – 1918. – 24(11) березня.
- ³⁰ Одесские новости. – 1918. – 6 березня.
- ³¹ Вістник Одеси. – 1918. – 10 травня (27 квітня).
- ³² Одесские новости. – 1918. – 12 квітня (30 березня). – С. 3.
- ³³ Вістник Одеси. – 1918. – 25 (12) квітня.
- ³⁴ Вістник Одеси. – 1918. – 20 травня (3 квітня).
- ³⁵ Ведомости Одесского градоначальства. – 1918. – 31 (18) березня.
- ³⁶ Вільнежиття. – 1918. – 12 квітня (30 березня). – С. 4.
- ³⁷ Вінцковський Т. Семен Комірний: Доля одного комісара... – С. 196.
- ³⁸ ЦДАВО України. – Ф. 2015. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 47.
- ³⁹ ЦДАВО України. – Ф. 2015. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 97.
- ⁴⁰ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 16. – Оп. 94. – Спр. 89. – Арк. 57.
- ⁴¹ Шишко О. Іван Липа – комісар міста... – С. 161.
- ⁴² ДАОО – Ф. 4. – Оп. 4. – Спр. 135. – Арк. 20.
- ⁴³ Вільне життя. – 1918. – 27 (14) квітня.
- ⁴⁴ Шишко О. Іван Липа – комісар міста... – С. 162
- ⁴⁵ Степовик І. [Липа І.] До київських подій. Наказ ген. Ейхорна і Мала Рада / І. Липа // Вільне життя. – 1918. – 1 травня (18 квітня). – С. 2.
- ⁴⁶ Степовик І. [Липа І.] До київських подій. Наказ ген. Ейхорна і Мала Рада / І. Липа // Вільне життя. – 1918. – 1 травня (18 квітня). – С. 2.
- ⁴⁷ Вісник Одеси. – 1918. – 1 травня. – С. 2.
- ⁴⁸ Пиріг Я. Гетьманат Павла Скоропадського: особливості законотворення (квітень-грудень 1918 р.) / Я. Пиріг // Архіви України. – 2010. – № 1. – С. 76.
- ⁴⁹ Вінцковський Т. Іван Митрофанович Луценко (1863 – 1919): український націтворець / Т. Вінцковський, О. Музичко. – К.: Гамазин, 2013. – 352 с.
- ⁵⁰ Шишко О. Іван Липа – комісар міста Одеси... – С. 162.
- ⁵¹ Вістник Одеси. – 1918. – 4 червня (22 травня). – С. 2.
- ⁵² ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 5. – Спр. 7767. – Арк. 6.
- ⁵³ Вільне Життя. – 1918. – 11 серпня. – С. 4.
- ⁵⁴ Вісник Одеси. – 1918. – 19 жовтня. – С. 2.
- ⁵⁵ Вісник Одеси. – 1918. – 21 серпня. – С. 2.
- ⁵⁶ Вістник Одеси. – 1918. – 6 (24) серпня.
- ⁵⁷ ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 5. – Спр. 7767. – Арк. 9.

⁵⁸ Стрижевський А. Світлій пам'яті Івана Митрофановича Луценка (републікація спогадів) / [упоряд., автор передм. О. Музичко]. – Одеса, 2011. – С. 81–84.

Ігор Стамбол.

І. Л. Липа на службі українських органів влади в Одесі (1917 – 1918 рр.).

У статті на базі широких джерел висвітлено діяльність І. Липи, пов'язану із українськими органами влади в Одесі за часів УНР та Гетьманату П. Скоропадського. З'ясовано основні моменти його роботи на посадах комісара Одеси і виконуючого обов'язки лікарського інспектора міста. Визначено роль І. Липи в налагодженні співпраці між центральними органами УНР і одеською громадськістю.

Ihor Stambol.

I. L. Lyra in the service of the Ukrainian authorities in Odessa (1917 – 1918).

The article is based on extensive sources covered I. Lyra's activity associated with the Ukrainian authorities in Odessa at the time of the UPR and the Hetmanate of Skoropadskiy. It is shown the main points of his work in positions of Odessa Commissioner and acting medicinal inspector of the city. The role of I. Lyra in establishing cooperation between central authorities UPR and the Odessa community was defined.